

Tarihî Süreçte Selefilik-Tasavvuf İlişkileri

Süleyman ULUDAĞ*

Özet

Selefilerin tasavvufa biçtikleri değer, tasavvufun gelişmesine ve çeşitli dönemlerde aldığı değişik şekillere bağlı olarak farklılık gösterir. İlk dönemlerde tasavvuf hareketi ve adı mevcut olmadığından selefin tasavvufu benimsemesi veya ona karşı çıkması söz konusu değildir. Tasavvuf hareketi II/VIII. asrın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlamış III/IX. asırda yaygınlaşmıştı. Bundan sonra selef âlimleri, sûfilere eleştirmeye başlamışlardır. Bu nedenle bazı âlimler “İslâm’da zühhd var ama tasavvuf yoktur”, demiş, bunun sebebi olarak zühhdün kabul gördüğünü ve eleştirilmediğini, halbuki tasavvufun tartışma konusu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu makalede Selefilikle tasavvufun târihî süreçteki ilişkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Selefiyye, Tasavvuf, Sufi, Zühhd

History of Relationships Between Salafism and Sufism

Abstract

Value of Sufism for Salafies varies according to development of Sufism and types of it in different periods. In the former periods due to there is not a institutionalized Sufism, rejection of Sufism by Salafies is not possible. Sufism Movement had started in the second half of the VIII. Century, and pervaded in the IX. Century. After that time Salafi scholars become to criticize Sufies. For that reason, some scholars have claimed that “Asceticism is allowed but not Sufism in Islam”. Such scholars ground their claims on the perception of asceticism is not criticized but accepted; although, Sufism has been a big controversy. In that article, relationships of Sufism with Salafism will be debated.

Keywords: Salafiyya, Mysticism, Sufi, Zuhd.

Giriş

Ümmetin 70 kûsûr fırkaya ayrılacağından bahseden hadiste, bunlardan sadece birinin kurtuluşa ereceği, bunun da “Hz. Peygamber ve Sahâbe’nin yolundan yürüyenler” olduğu belirtilir.¹ Bu hadisin sıhhati tartışmalı olsa da, tarihî bir gelişimi yansıttığından başka, birçok âlimin hidâyet-dalâlet, helâk-necât meselesine bakışını etkilemiş olması bakımından önem taşır. Ayrıca bu hadise dayanarak her fırka ve mezhep, kurtuluşa eren fırkanın (fırka-i nâciye) kendisi olduğunu, diğerlerinin ise mahv ve helâk olduklarını iddia etmiştir.

Selef mezhebinde olanlar her vesileyle Hz. Peygamber’in ve Sahâbe’nin, hattâ Tâbiîn ve Etbau’t-Tâbiîn’in yolunda olduklarını vurguladıklarından, bu yola “selef

* Prof. Dr., Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi, e-posta: suleymenuludag1940@gmail.com

¹ Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, “Sünnet”, 1; Tirmizî, *es-Sünen*, “Îmân”, 18; İbn Mâce, *es-Sünen*, “Fiten”, 17; Aclûnî, *Keşfü’l-Hafâ*, I, 309.

mezhebi" denilmiştir. Bu yolu tutanlara "*Eseriyye*" denilmesinin sebebi de nakle ve rivâyetlere olan bağılıklarıdır. Bunlar bazen kendilerini *Ehl-i Hadîs* olarak da tarif ederler.

Cehmiyye ve Mu'tezile Allah'ın sıfatlarını ve bazı âyetleri farklı ve yeni bir şekilde te'vîl ettiklerinden, onlara "*Nüfât-Muattıla*" denilmiştir. Bu tür yeni yorumları reddedip nas ve lâfızların zâhirî mânalarına bağlı kaldıklarından selef yolunu tutanlara "*İsbâtiyye-Sifâtiyye*" adı da verilmiştir. Bütün bunlar, Selefiyye dediğimiz zümrenin Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde, daha kapsamlı bir ifadeyle en hayırlı nesiller sayılan ilk üç nesil döneminde yaşanmış olan dinî-İslâmî hayata ne kadar sıkı bir şekilde bağlı olduklarını, dinle ilgili yeni tefsir, izah ve tahlillere çoğu zaman bid'at veya dalâlet, hattâ bazen da tahrif ve küfür deyip karşı çıktıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu mezhebin gelenekçi (traditionalist) yönü dikkate alınınca, bunların İslâm'daki yeni gelişmelere, yorumlara, fikrî akımlara, bu arada zühd ve tasavvuf hareketine nasıl bakacaklarını tahmin etmek zor değildir.

İmâm Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail'e (ö. 324/936) nisbet edilen Eş'ariyye ve Muhammed b. Muhammed'e (ö. 333/944) nisbet edilen Mâtürîdiyye mezhepleri ortaya çıkıp kelâm mezhebi niteliğine bürünmeden evvel İslâm geleneğine bağlı bulunan ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat denilen mezhebe mensup olan bütün Müslümanlar Selef mezhebi üzere idiler. Aslında İmâm Eş'arî ve İmâm Mâtürîdî de Selef mezhebinden olduklarını ifade etmekteydiler. Bu bakımdan genel anlamda Selef mezhebi deyimi Mâtürîdilik ve Eş'arîler de dâhil olmak üzere bütün Ehl-i Sünnet'i, özel anlamda ise sözü edilen iki mezhep teşekkül etmeden evvelki gelenekçi Müslümanlar ile daha sonra Selef veya Ehl-i Hadîs adı altında varlıklarını bugüne kadar devam ettiren, hiçbir zaman kendilerini Eş'arî veya Mâtürîdî saymayan zümreleri de kapsar. Tıpkı Selef (çoğulu Eslâf) gibi sünnet de âdete ve geleneğe işaret eder. Bu bakımdan Selefler, kendilerini "*Ehl-i Sünnet*" olarak da tanımlarlar.

Selef'e Göre Tasavvuf

Eğer tasavvuf İslâm'ın amel, ibadet, tâat, takva, ahlâk ve edep boyutunun yanı sıra Allah Rasulü'nün vahiy alırken yaşadığı mânevî haller, Rabb'ına ibadet veya duâ ederken veyahut sahâbesine vaaz ve nasihat ederken yaşadığı derin ve yoğun hisler ve vecd (coşku) halleri ve bütün bunların cemâatine farklı şekillerde ve derecede yansımaları kastediliyorsa söz konusu hususların İslâm'ın özünü ve rûhunu teşkil ettiği açıktır. Zira tasavvuf, müminin Rabbi ile kurduğu rûhî ve derûnî ilişki (irtibat, ittisâl) anlamında İslâm'daki mânevî hayatın adıdır. Baştan beri İslâm'da adı konulmamış bir tasavvuf vardır. Tasavvuf, söz konusu mânevî ve rûhânî hayata sonradan verilen isimden ibarettir. Daha evvel bu husus ihsân, takvâ, zühd, ihlas, huşû', Allah korkusu, Allah sevgisi gibi kelimelerle ifade ediliyordu. Tasavvuf gibi diğer İslâmî ilimlere de tefsir, kırâat, hadis, fıkıh ve kelâm gibi isimler sonradan verilmişti. Kur'ân ve sünnette iç içe ve bir arada bulunan çeşitli mesele ve

mevzulara ait bilgilerin zamanla farklılaşmaları, ayrışmaları ve bir ilim dalı haline gelmeleri tabii bir gelişmenin kaçınılmaz sonucudur.

Selef'e Göre Tasavvufun Değeri

Selef mezhebinde olanların tasavvufa biçtikleri değer, tasavvufun gelişmesine ve çeşitli dönemlerde aldığı değişik şekillere bağlı olarak farklılık gösterir. İlk dönemlerde tasavvuf hareketi ve adı mevcut olmadığından selefin tasavvufu benimsemesi veya ona karşı çıkması söz konusu değildir. İslâm'ın özü ve rûhu diye tarif ettiğimiz Kur'ân ve Peygamber'in hayatındaki tasavvuf, yani derin ve yoğun mânevî hayat zâten bütün müminler tarafından cân-ı gönülden benimsendiğinden bu konuda herhangi bir tartışma söz konusu değildir. Ancak Abdullah b. Amr, Ebû'd-Derdâ, Abdullah b. Ömer ve Ebû Zer el-Gıfârî gibi ibadet ve zühd hayatında aşırı giden bazı müminlerin Hz. Peygamber tarafından uyarıldığı ve dinde aşırılığın tasvip edilmediği bilinmektedir. Aşırı temâyüllere sahip bu nevî müminler, sonraki dönemlerde de nisbeten daha sıkça görülmüştür. Bununla beraber bütün İslâmî kesimlerde âbidler, nâsikler, kurrâ ve zâhidler yani takvâ sahibi sâlih müminler ve dindarlar daima saygı görmüşlerdir.

Selef ya da Ehl-i Sünnet adı verilen ilk dindar Müslüman âlimler ilk zamanlarda Cehm b. Safvan'a (ö. 128/745) nisbet edilen Cehmîyeve Mu'tezile'nin bid'at olarak gördükleri görüşlerine reddiyeler yazmışlardır. İbn Saîd el-Küllâb (ö. 240/854), Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), Ebû'l-Abbâs el-Kalânîsî (ö. 355/965), Cehmîyye, Kaderîyye ve Mu'tezile mezheplerine reddiyeler yazan, dolayısıyla Eş'arîliğe ve Matürîdîliğe zemin hazırlayan selef âlimleridir.

Ali Sâmi en-Neşşâr ile Ammâr et-Tâlibî tarafından yayınlanan Ahmed b. Hanbel'in (ö.241/855-856) *Kitâbü'r-Red ale'z-zenâdika ve'l-Cehmîyye*, Ebû Abdillâh el-Buhârî'nin (ö.256/870) *Halku ef'âli'l-İbâd*, İbn Kuteybe'nin (ö.240/855) *el-İhtilâf fi'l-lafz ve'r-red ale'c-Cehmîyye ve'l-müşebbihe*, Dârimî'nin (ö.255/869) *er-Redd ale'l-Cehmîyye er-Red ale'l-Merîsî* isimli eserleri bahsedilen bid'at mezheplerini red için kaleme alınmıştı.² Bu dönemde selef âlimleri, zâhid ve sûfilere hedef alan tenkitler yapmamışlar, reddiyeler yazmamışlardır. Ahmed b. Hanbel'in Hâris el-Muhâsibî'yi eleştirmesi zühd ve tasavvuf konusundaki görüşlerinden dolayı değil, kelâmı meşgul olması sebebiyle idi. Ebû Zürrâ (ö. 281/894) ise onun tasavvufî fikirlerini eleştirmişti.³ Sâlimîyye fırkasının önderi sayılan Ebû Abdillâh el-Basrî (ö.369/979) ile Muhammed b. Fâdil el-Belhî (ö. 319/931) aynı sebepten dolayı tenkit edilmişlerdi, sûfî oldukları için değil.

Tasavvuf hareketi II/VIII. asrın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlamış III/IX. asırda yaygınlaşmıştır. Bundan sonra selef âlimleri, özellikle fıkıhçılar, sûfilere eleştirmeye başladılar. Nasîruddin et- Tûsî (ö. 672/1274), kâfir ve zındık olmakla suçlanan sûfiler hakkında bilgi verir ve sûfilere haksızlık yapıldığını belirtir.⁴ Zındık

² bk. Ali Sâmi en-Neşşâr vd. *Akâidü's-Selef*, İskenderiye 1970.

³ ez-Zehabî, Ebû Abdillâh b. Osmân, *Siyerüa'lâmi'n-nübelâ*, XIII,311.

⁴ et-Tûsî Ebu Nasr es-Serrâc, *el-Lüm'a*, Kahire 1960, s.492-515.

ve mühlid olduğu gerekçesiyle Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc (ö. 309/921) idam edilmiştir.⁵

Bu dönemde Seleflilerden başka bir kısım fıkıh ve kelâm âlimleri de bazı mutasavvıfları eleştirmişlerdir.

“İslâm’da zühd var ama tasavvuf yoktur”, diyenler bunun sebebi olarak zühdün kabul gördüğünü ve eleştirilmediğini, halbuki tasavvufun tartışma konusu olduğunu ileri sürerler. Bu görüşte doğruluk payı vardır. Zira Ehl-i Sünnet ve Seleflilerden başka Mu‘tezile, Hâricîler ve Şîa’da zühd kavramına sahip çıkmıştır. Fakat tıpkı tasavvufun aşırı şekilleri gibi zühdün aşırı şekilleri de daima eleştirilmiştir. Nitekim mutasavvıfları kıyasıya eleştiren İbnü’l-Cevzî (ö. 514/ 1120), *Telbîsu İblîs*’in (Kahire, 1368, s. 145-155) 9. bölümünü zâhid ve âbidlerin eleştirisine ayırmıştır.⁶ Diğer yandan aynı zât, Ebû Nuaym’ın (ö.228/843) *Hilyetü’l-Evliyâ*’sını *Sıfatü’s-Safoe* isimli eserinde kısaltmış ve daha faydalı hale getirmiştir. Çizgi dışı/marjinal (heretik, râfizî) mutasavvıflar gibi aynı durumdaki zâhidler ve zühd de daima eleştirilmiştir. Bununla beraber Selefliler zühdü kabul ve zâhidlere medh-ü senâ ederken genellikle tasavvufa ve sûfilere mesafeli durmayı tercih ederler. İlk iki aşırıda zühd, tasavvufun özünü içeriyordu. Sonradan bu öz geliştii, ibadete ve zühde dayanan tevhdî, keşf ve mârifet ağırlıklı bir hareket haline gelince tasavvuf adını aldı. Ve bu sefer de zühd tasavvufun başlangıcı ve parçası haline geldi. “Tasavvuf zühdden fazla bir şeydir, zühd tasavvufun başlangıcıdır”, diyenler bunu kasederler. (İbnü’l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, Kahire 1368, 155, 159). Bununla beraber tasavvuftan bağımsız olarak zühde Selefliler, Mu‘tezile, Hâricîler, Şîiler ve fakihler üstün bir dinî diğer olarak daima rağbet göstermişlerdir.

14 asırlık bir târihî bulunan Selefiyye mezhebi mütecânis ve yekpâre bir mezhep değildir, birçok kolları ve şekilleri mevcuttur.⁷ Dolayısıyla zaman ve mekân itibariyle çeşitli coğrafyalarda ve toplumlarda selef mezhebinin çeşitli şekilleri ortaya çıkmıştır.

Tasavvufa bakış itibariyle selefliler iki kısımdır. Bir kısmı tasavvufu ikiye ayırır. Mûtedil olan kısmını kabul eder, aşırı (gâli) kısmını reddederler. İbn Teymiye ve sâdık izleyicisi İbn Kayyim bu kısma dâhildirler. Hattâ bunların kendilerine özgü bir tasavvufu da mevcuttur. Özel anlamda bunlara da sûfi denilebilir. Diğer kısmı “Şûilerin de mutasavvıfların da mûtedili olmaz, hepsi aşırı ve çizgi dışıdır” derler ve

⁵ Suçlanan ve cezalandırılan sûfiler için bk. Şa‘rânî, Ebü’l-Mevâhib b. Alî, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, Kahire 1954, I, 5-17.

⁶ İbnü’l-Cevzî, *Telbîsu iblis*, Kahire 1368, s.145-155.

⁷ Gazzâlî, *İlcâmu’l-avâm an ilmi’l-keâm*, isimli eserinde selefî yedi esasından bahseder. Takdis, îmân-tasdik, aczi itirâf, sukût, tasarruftan kaçınmak, keff ve mârifet ehline teslim. Bu esaslar selefî tanımlamaya yeter ama bu esasların farklı yorumlanmasından selef hareketinin birçok şubeleri ortaya çıkmıştır. Seleflilerin Hanbelilerden, İbn Teymiye ve izleyicilerinden, Muhammed b. Abdülvehhâb’dan ibaret görmemek gerekir. Mehmed Birgivi ile izleyicileri Kadızâdelileri de bu grupta görmek lazımdır. eş-Şebâb, en-Nusra ve el-Kâide gibi militan grupları esas alarak Selefiyye’yi değerlendirmek yanlış ve sakıncalıdır. Kahire 1309, I, 42.

tasavvufu kökten reddederler. İhsan İlâhî Zâhir, *Tasavvuf el-menşe ve'l-masâdir*'da⁸, Abdurrahman Vekîl, *el-Fikru's-sûfi fi'd-dâri'l-kitâb ve sünnet*'te⁹, Muhammed F. Şafaka, *et-Tasavvuf beyne'l-hak ve'l-halk*'ta¹⁰, et-Tasavvufu'l-İslâmî beyne'd-dîn ve'l-felsefe, Nâdir en-Nasrî, *et-Tasavvufu'l-İslâmî*¹¹, Takiyyuddîn el-Hilâlî *el-Hediyyetü'l-hâdiyye ile't-Tarikâti't-Ticâniyye* isimli eserlerinde bu görüşü savunmuşlardır. Müsteşriklerin önemli bir kısmı da bu görüştedir. Bu bakımdan Seleflerin tasavvuf hakkındaki eleştirel yaklaşımları farklılık göstermektedir. Tasavvufun en önemli konularından olan keşf/ilhâm ile kerâmeti Seleflerin kabul ettiklerini özellikle belirtmek gerekir.

Abdülkadir Mahmud *el-Felsefetu's-sûfiyye* (Kahire, 1966) isimli eserinde tasavvuf hareketini üç ana kısma ayırır¹²:

Birinci kısım: Selefî Tasavvuf

Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767) Kerrâmiyye (Muhammed b. Kerrâm (ö. 255/868), Sâlimiyye (Ebû Abdullah b. Sâlim (ö. 297/909) ile başlar ve İmâm Mâlik (ö. 179/795) ve İmâm Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ile devam eder ve Abdullah Ensârî (ö. 481/1088) ile son noktasına ulaşır. İbn Teymiye (ö. 728/1328) ve İbn Kayyim (ö. 751/1330) de selef tasavvufunun önemli sîmâlarıdır. İbnü'l-Âkil (ö. 513/1119) ve Abdülkâdir-i Geylânî (ö.481/1089) de Hanbelîdir, dolayısıyla Selefidir.

Daha evvel İslâm dininin "rûhu ve cevheri" diye tarif ettiğimiz tasavvufu bunlarda görmek mümkündür. Bununla beraber Selefî Sûfiler diğer sûfilerden epey farklıdır.¹³

İkinci kısım: Sünnî Tasavvuf

Zeynel Âbidîn (ö. 94/712), Ca'fer es-Sâdık (ö. 141/765), Süfyân es- Sevrî (ö.161/778), İbrahim b. Edhem (ö. 161/ 778), Câbir b. Hayyân (ö. 200/815), Râbiatü'l-Adeviyye (ö. 185/801) ve Hâris el- Muhâsibî (ö. 243/857) ile başlar, Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/ 909) ile devam eder, İmâm Gazzâlî (ö. 505/1111) ile zirveye ulaşır, Şâzeliye tarikatında ve Muhammed İkbâl'de (ö.1938) varlığını sürdürür.

Üçüncü kısım: Felsefî Tasavvuf

Zunnûn el-Mısırî (ö. 245/859) ve Bâyezîd-i Bestâmî (ö. 261/874), Hallâc (ö.309/922), Hâkimet-Tirmizî (ö.320/932), Şiblî (ö.957/ 1550) ve Ferîdüddin Attâr (ö. 618/1221) ile başlar, Sühreverdî (ö. 587/ 1191), Halebî (ö.578/1191), Sadruddin Şirâzî (ö. 1050 1641) ile devam eder, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 957/ 1550), İbnü'l-Fârız (ö. 632/ 1295), Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/ 1273), İbn Seb'în (ö.669/1270), eş-Şüsterî (ö. 1019/

⁸ bk. İhsan İlâhî Zâhir, *Tasavvuf el-menşe ve'l-masâdir*, Lahor 1986.

⁹ bk.Abdurrahman Vekîl, *el-Fikru's-sûfi fi'd-dâri'l-kitâb ve sünnet*, Kuveyt 1984.

¹⁰ bk.Muhammed F. Şafaka, *et-Tasavvuf beyne'l-hak ve'l-halk*, Darü's-Selefiyye, 1983; Muhammed F. Şafaka,

et-Tasavvufu'l-İslâmî beyne'd-dîn ve'l-felsefe, Kahire 1975.

¹¹ bk.Nâdir en-Nasrî, *et-Tasavvufu'l-İslâmî*, Beyrut 1960.

¹² bk.Abdülkadir Mahmûd, *el-Felsefetu's-sûfiyye*, Kahire 1966.

¹³ Bu konuda bk. Abdülkadir Mahmûd, *age*. s.78-148, Ali Sâmi en-Neşşâr, *el-Neş'etü'l-fikri'l-felsefi'l-İslâm*, Kahire 1977, I, 285-313;III, 105-216; Massignon, L., *İslâm Tasavvufu*, çev. Osman Türer, İstanbul 2006, s.113-134.

1610) ve Abdülkerîm el-Cilî (ö. 832/ 1428) ile son noktaya ulaşır. İnan' da İrfânîlik adı verilen tasavvuf, felsefî tasavvufun İran versiyonudur.

Selefler, felsefî tasavvufu genellikle İslâm dışı kabul ederler, Sünnî tasavvufa bakışları ise mütedil ve yumuşak olmakla beraber bunu da eleştirmekten geri durmazlar. Bazıları bunu da reddeder. Tabîdir ki, selef tasavvufunda tarîkat ve tekke yoktur, terbiye şeyhi mevcut olmadığından şeyh-mürîd ve tarîkat âyinleri, ritüelleri de mevcut değildir. Esasen selefler bu tür şeylere de karşıdırlar.

Sühreverdî Halebî zındık olduğu gerekçesiyle idam edilmişti. Selefler, Gazzâlî'nin *Mişkâtü'l-envâr, el-Madnûn el-kebîr, el-Madnûn es-sağîr*¹⁴ ve *Meâricu'l-Kuds* gibi eserlerindeki bilgileri felsefî bilgiler olarak kabul eder ve reddederler. Onlara göre Gazzâlî'yi İbn Sînâ'nın (ö. 428/ 1037) *eş-Şifa* isimli eseri hasta etmiştir.¹⁵ Selefler İbnü'l-Arabî, İbn Berrecân (ö.536/1142), İbn Seb'in (ö.669/1279), eş-Şüsterî, İbn Dehhâk (ö. 661/1214), İbn Kasî (ö. 546/1151), İbn Sudkîn, Abdülkerim Cilî, İbn Fârız, Sadreddîn Konevî (ö. 597/ 1200) gibi vahdet-i vücûd ehli ve taraftarı mutasavvıfları mühlid ve zındık saymışlardır. İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1200) *Telbîsü İblis*'te (*Nakdü'l-ilm ve'l-ulemâ*) ve diğer eserlerinde VI/XII. asra kadar olan tasavvufu ve mutasavvıfları eleştirmiştir. Başta İbn Teymiyye ve talebesi ve izleyicisi İbn Kayyim olmak üzere Alâeddîn Buhârî (ö. 841/1437), Bikâî (ö. 885/1480) ve Ali el- Kârî (ö. 1014/1650) gibi tasavvuf tenkitçileri eleştirilerini vahdet-i vücûd ehli, özellikle de İbnü'l-Arabî üzerinde yoğunlaştırmışlardır.¹⁶

İmâm Rabbânî (ö. 1034/1624) öncesi Nakşibendiyye meşâyihî de dâhil olmak üzere vahdet-i vücûd fikrinin geniş ölçüde bütün tarîkat ehli arasında yayılması ve kabul görmesi sonraki seleflerin mutasavvıfları ve tarîkat mensuplarını İslâm dışı bir hareket olarak görmelerini kolaylaştırmıştır. Bu gün selef ile sûfiler arasında gördüğümüz ihtilâfın ve çatışma noktalarının böyle bir târihî mâhiyeti mevcuttur.

Selefilere Göre Sûfiliğin ve Sûfilerin Kusuru

Daha evvel de ifade ettiğimiz gibi radikal selefler sûfiliği de sûfileri de baştan sona hata ve kusur olarak görür ve reddederler. Mütedil ve mâkûl olan selefler ise radikal selefler gibi tasavvufun bir kısmını reddeder, ancak onlardan farklı olmak üzere diğer bir kısmını kabul ve müdafaa ederler. İbn Teymiyye ve İbn Kayyim, Hallâc ve benzeri sûfileri reddederken genellikle ilk sûfileri kabul eder, ama İbnü'l-Arabî, İbn Fârız, İbn Seb'in, İbn Berracân ve İbn Dehkân gibi *Vahdet-i Vücûd*'u

¹⁴ Gazzâlî, *Mişkâtü'l-envâr; el-Madnûn el-kebîr; el-Madnûn es-sağîr*, Kahire 1309.

¹⁵ İbn Teymiyye, *en-Nübüvât*, 114-218.

¹⁶ bk. Alâeddîn Buhârî, *Vahdetü'l-vücûd*, İstanbul 1294; Ali el- Kârî, *Vahdet-i Vücûd*, İstanbul 1294, s. 52-116; Bikâî, *Tenbîhu'l-gabî alâ tekfiri İbn Arabî*, Kahire 1980; a. mlf. *Tahzîru'l-ibâd*, Kahire 1980; Abdurrahman Vekîl, *Mesrau't-tasavvuf* adıyla yayımlanmış ve eleştirilerinin dozunu artırmıştır. İsmail Fenni (Ertuğrul) bütün bu eleştirileri cevaplayarak Vahdet-i Vücûd ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi savunmuştur.

benimseyen mutasavvıfları şiddetle reddederler. Bir kısım kelâm ve fıkıh âlimleri de bu hususta selefler gibi düşünürler. İbn Haldûn bunlardan biridir.¹⁷

Burada hata ve kusur dediğimiz husus, selefler tarafından genellikle ilhâd, küfür, zındıklık, bazen de dalâlet ve bid'at şeklinde algılanır. Şimdi bu tür hata ve kusurlardan bazılarını kısaca bakalım:

1. Kabir ziyareti ve ölülerin ruhlarından istimdâd. Ünlü sûfi Ma'rûf Kerhî'den bahsedilirken, onun kabri, tecrübe edilmiş bir tiryâk/devâdır denilir.¹⁸ Duâsı makbûldür, kabri ile derdi olanlar devâ ve şifâ bulur, denilir.¹⁹ İbret almak veya kabirdeki ölüye duâ etmek maksadıyla kabirlerin ziyâretini câiz gören Selefler, kabirlerde ve türbelerde bulunan ve evliyâ/ermiş olduğuna inanılan ölülerin ruhlarından istimdâtta bulunmayı, onlardan meded ummayı ve Allah katında onları vasıta, vesîle ve şefâatçi kılmayı aslâ câiz görmezler. Kimi bunu, putları aracı kılma gibi küfür ve şirk; kimi de büyük günah olarak görür.²⁰

2. Ölülerin ruhlarından meded/yardım istemeye karşı olan Selefler, evliyânın (ermişlerin) ya da herhangi bir müslümanın kabri üzerine türbe ve bina inşâ edilmesini veya kabirlerin mermer taşlarla görkemli hale getirilmesini, türbelerdeki mermer ve ahşap sandukaların kumaşlarla süslenmesini hiçbir şekilde câiz görmezler, bunların mutlaka yıkılması ve ortadan kaldırılması gerektiğine inanırlar.²¹ Onlara göre Müslümanların kabirleri Medine'deki Bâkî Kabristanı gibi olmalıdır. Fıkıh âlimleri de sade olmayan kabirleri mekrûh görürler.

3. Selefler yatırların bulunduğu yerlerde, türbe ve dergâhlarda ibadeti, kurban kesmeyi ve sadaka vermeyi de câiz görmezler. Çünkü buraların herhangi bir yerden farklılığı ve fazileti yoktur. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın görüşlerini benimseyen Suûdîler de, Mekke ve Medine'deki ziyaret yerlerini yıkmışlardır. Birgivî'nin ve Kadızâdelilerin görüşleri de böyledir. Bu sebeple bunlara "Hüddâmü'l-Meâbid", yani "ibadethâneleri yıkanlar" adı verilmiştir.

Sûfi, şeyh ve derviş olmayan pek çok mümin ziyaret yerlerine (mezar) gider, duâ eder, yatırı vesile edinerek Allah'tan yardım ister. Ancak buna daha fazla önem veren ve bunu savunan mutasavvıflar, tarîkat ehli ve özellikle Şûilerdir. Sûfiler gibi Şûiler de "Atebât-ı mukaddese" ve "Atebât-ı âliye" dedikleri ziyaretgâhlara kudsiyet atfederler.²²

4. Sûfilerin tamamı, bir tür dinî musikî anlamına gelen semâ'a ve ilâhîlere, özellikle zikir meclislerinde önem verirler. Dindışı (profan) musikiye nisbeten ılımlı

¹⁷ İbn Haldûn, *Şifâu's-sâil li tehzîbi'l-mesâil*, Ankara 1958, s. 70; *İbn Haldûn'un Fetvâsı*, s. 110, *Mukaddime*, Tunus 1984, s. 584-97.

¹⁸ es-Sülemî, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, s. 84.

¹⁹ Kuşeyrî, *Risâletü'l-Kuşeyrî*, s. 60.

²⁰ İbn Teymiyye, *et-Teveşşül ve'l-vesîle*, Kahire 1374, s. 17, 23.

²¹ bk. Tirmizî, *es-Sünen*, "Cenâiz", 56; Müslim, *es-Sahîh*, "Cenâiz", 94

²² İbn Kayyim, *İğâsetu'l-lehfân*, Kahire 1961, I, 201-242.

yaklaşan selefler, sûfilerin semâna (deverân, raks) karşıdırılar.²³ Semânın bir ibadet olmadığını söylerler.

5. Selefler, sûfilerin şathiyelerine saçma, hezeyan, zırva (tammât, türrehât) der ve reddederler. Hallâc'ın "Ene'l-hak" demesini küfür sayarlar. "Ene'l-hak" sözünün fenânın ve tevhîdin en yüksek seviyesi sayılmasını abes ve anlamsız görürler. Bununla beraber Ebü'l-Vefâ ibn Akîl (ö. 513/1119) ve Abdullah Ensârî gibi bu konuda daha ılımlı görüşlere sahip selefler de vardır.

6. Riyâzet, mücâhede, halvet, erbaîn, çile. Selefler, mutasavvıfların riyâzet ve mücâhede, yani çile/erbaîn, nefse hâkim olmak için çileli bir hayat yaşama, bazı tekkelerde ve zaviyelerden inşâ edilen küçük, daracık ve karanlık hücrelerde (çilehâne) kırk günü kendini ibadete verme ve bunun sonunda nefsi terbiye edip mânevî bir temizliğe erme usullerini bid'at ve dalâlet olarak görür ve reddederler. Onlara göre tasavvuftaki çileli hayat, şeriata aykırı olduğu gibi akla ve fıtrata da muhâlifdir.

7. Şeyhe kayıtsız ve şartsız teslim olmak ve onu körü körüne taklit etmek. Selefler, tasavvuf kitaplarında geçen "*tasavvuf itirâzı terk etmektir*", "*şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır*"; "*şeyhine niçin diyen mürîd iflâh bulmaz*"; "*mürîd şeyhini âmâ birini uçurumun kenarında yeden kişiyi izlediği gibi izlemeli*"; "*şeyhin önünde mürîd, gassâln önündeki cenaze gibi olmalı*"; "*mürîd şeyhin hatasını kendi isabetli görüşüne tercih etmelidir*" gibi ifadeleri bahis konusu ederek mutasavvıflara yüklenirler. Bu ifadelerin şeriata da akla da aykırı olduğunu ısrarla söylerler.

8. Selefler, mutasavvıfların Ricâlu'l-gayb/gayb erenleri, üçler, yediler, kırklar, kutub ve gavs konusundaki inançlarını bâtil ve hurâfe sayıp reddederler. (Hükümet-i sofiye)

9. Cihâd, emr bi'l-ma'rûf nehy ani'l-münker. Tebliğ ve dâvet konusunda da selefler sûfileri eleştirirler. Onlara göre mutasavvıflar cihâddan, daha çok nefis mücadelesini anlamışlar, en büyük düşman olarak nefsi gördüklerinden²⁴ nefse karşı savaşmayı büyük, cepheye kâfirlere karşı savaşmayı küçük cihâd olarak görmüşlerdir. Seleflere göre mutasavvıflar açıklıkla bedenlerini zayıflatarak, evlenmeyerek de Müslüman nüfusun azalmasına sebep olarak savaş imkân ve kabiliyetlerini zayıflatmışlardır. Bazen müslim-gayr-i müslim farkı gözetmemeleri Müslüman toplumdaki cihâd rûhunu ve hevesini söndürmüştür.

10. Selefler, mutasavvıfların bazı menkıbelerini ve kerametlerini, kehânet ve falcılık derecesine varan gelecekle ilgili olarak verdikleri bir kısım haberleri akla ve

²³ İbn Teymiyye, *Mecmuatü'r-resâli'l-kübrâ*, Beyrut 1972, II, 293. İbn Kayyim'a göre ibadethâne haline getirilen türbelerin ve ziyâretgâhların yıkılmaları icap eder. İbn Kayyim, *İğâsetü'l-lehfân*, Kahire 1961, I, 242-285; a. mlf. *Medâricü's-sâlikîn*, Beyrut 1983, I, 516-542.

²⁴ bk. Adûnî, *age*, I, 143. Selefler şöyle bir karşılaştırma yaparlar. Haçlılar Kudüs'ü işgal ettikten sonra Gazzâlî 12 sene daha yaşadığı halde eserlerinde bu işgalden bahsetmedi. Buna karşı İbn Teymiyye Şam civarında Moğollar'a karşı verilen ve kazanılan savaşa katıldı. Abdülkadir Cezâîri ve Şeyh/İmam Şâmil gibi sûfi eğilimli, büyük komutanların XIX. Yüzyılda verdikleri mücadeleyi burada hatırlatmak gerekir. Senûsiler de hem sufi, hem de Selefidir.

şeriatı aykırı görür ve reddederler. Bununla beraber Selefilere keşfi de kerâmeti de esas itibarıyla kabul ederler.

11. Selefilere ilhâmı ve kerâmeti kabul eder, bunu savunur ve İslâm'ın bir esası olarak görürler. Bu hususu bilhassa İbn Teymiyye'de ve İbn Kayyim'de açık olarak görmek mümkündür.²⁵ Fakat bir kerâmetin veya keşf ile hâsıl olan bilginin makbûl olması için bunun Kur'an ve sahih hadislerle muhâlif olmaması gerekir. Sûfilerin menâkıb kitaplarındaki kerâmet ve keşiflerin önemli bir kısmı bu ölçüye uymaz, onlar hayâl ürünü bir takım hurâfelerden ibarettir.

12. Selefilere bazen mutasavvıfları zâlim ve zorba sultanların, devlet adamlarının, emperyalistlerin ve diktatörlerin işbirlikçileri olarak görmüşler, onlar tarafından kullanıldıklarını söylemişlerdir. Moğol İstilâsı'nda, Haçlı Seferleri sırasında ve Müslüman ülkelerin sömürgeleştirilmeleri dönemlerinde bunun örnekleri görülmüştür.

XX. asrın ikinci yarısında petro-dolarlarla zenginleşen Arap Yarımadası'ndaki Selefilere, pek çok vakıf ve dernek kurarak topladıkları paralarla Afrika başta olmak üzere çeşitli ülkelerde İslâm'ı tebliğ ve halkı İslâm'a dâvet faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bunların en meşhuru *Râbitatu'l-âlemi'l-İslâmî* idi. Medine'deki İslâm Üniversitesi, Mekke'deki Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi ve Riyad'daki Muhammed b. Abdülvehhâb Üniversitesi de, Selefilere yaymak için pek çok Müslüman diyarından gelen talebeleri almış, bunların maddî ihtiyaçlarını karşılamış, onları selef akidesi üzerine yetiştirip ülkelere göndermişti. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin (SSCB) ortadan kalkmasından sonra selef mezhebi Balkanlar'da, Kafkasya'da, Kazan'da ve Orta Asya'da yayılmaya başlamıştı. Bu bölgelerde Selefilere tarikat mensuplarıyla çatışmakla kalmamışlar, Hanefî-Mâtürîdîliğin gelenekleriyle de ihtilâfa düşmüşlerdir. Zira Selefilere, en hoşgörülü bakışla bile tarikat mensuplarını, dervişleri ve meşâyihî dalâlet ve bid'at ehli olarak görürler. Onları müşrik ve kâfir olarak görmeleri de nâdir görülen hususlardan değildi.

2012'de başlayan Arap Baharı'nda özellikle Mısır'daki Selefilere mücadeleyi ve cihâdî bir yana bırakarak ABD ve AB'nin etkisinde bulunan Körfez ülkelerinin telkinleri istikametinde hareket etmişlerdir.

Her şeye rağmen Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat çerçevesinde görülmeleri gereken Selefilere İslâm toplumlarına olan olumlu katkılarının göz ardı edilmemesi, bunların içinde mütedil, mâkûl, hoşgörülü, bilgili ve deneyimli şahsiyetlerin bulunduğu da bilinmesi lâzımdır.

Aslında yegâne ihtilâf, Selefilere Selefî olmayanlar veya Selefilere sûfiler arasında yaşanmamıştır. Selefî olmayan Sünnîlerle sûfilerin kendi aralarında da pek çok fay hatları ve ihtilâf noktaları mevcuttur. Selefilere de kendi içlerinde homojen bir yapı değildir. Onlar da çeşitli gruplara bölünmüş olup, aralarındaki ihtilâflar da az değildir.

²⁵ İbn Teymiyye, *el-Furkân beyne evliyâi'r-Rahmân ve's-şeytân*, Kahire 1378, s.31-34, 73-88.

Kaynakça

- Abdurrahman Abdülhâlik, *el-Fikru's-sûfi fi da'vil-kitâbve's-sünne*, Kuveyt 1984.
- Abdurrahman Vekîl, *Hâzihî's-Sûfiyye*, Beyrut 1979.
- Abdülkâdir Mahmûd, *Felsefetü's-sûfiyye*, Kahire 1966.
- Aleaddîn Buhârî, *Vahdetü'l-vücûd*, İstanbul 1294.
- Ali el-Karî, *Vahdetü'l-vücûd*, İstanbul 1294.
- Ali Sâmi en-Neşşâr vdğr. , *Akâidü's-Selef*, İskenderiye 1970.
- Bikâî, *Tenbîhu'l-gabî alâ tekfiri İbn Arabî ve tahzîru'l-ibâd min ehli'l-ilhâd*, Kahire 1980.
- Gazzâlî, *İlcâmu'l-avâm an ilmi'l-keâm*, Kahire 1309.
- _____, *el-Madnûn el-kebîr, el-Madnûn es-sağîr*, Kahire 1309.
- _____, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Kahire 1939.
- İbn Haldûn, *Şifâu's-sâil fi tehzîbi'l-mesâil*, Ankara 1958.
- _____, *Mukaddime*, Tunus 1984.
- İbnü'l-Kayyim el-Cevzî, *Telbîsü İblîs (Nakdü'l-ilm ve'l-ulemâ)*, Kahire 1368.
- _____, *İğâsetu'l-lehfân*, Kahire 1961.
- _____, *Medâricü's-sâlikîn*, Beyrut 1983.
- _____, *İctimâü'l-cüyûşi'l-İslâmiyye alâ azvi'l-Muattılave'l-Cehmiyye*, Kahire, ts
- İbn Teymiyye, *et-Tuhfetü'l-İrakıyye fi'l-a'mâli'l-kalbiyye*, (Mecmûatü'r-risâleti'l-münîriyye), Kahire, IV, I-165.
- _____, *Risâle fi ilmi'l-bâtın ve'z-zâhir* (Mecmûatü'r-risâleti'l-münîriyye), I.
- _____, *Mecmûatü'r-resâil ve'l-mesâil*, Beyrut 1983.
- _____, *Mecmûatü'r-resâili'l-kübrâ*, Beyrut 1972.
- _____, *el-Furkân beyne evliyâi'r-Rahmân ve's-şeytân*, Kahire 1387.
- _____, *en-Nübüvât*, Matbaatü'l-Feyyâz, 2005.
- _____, *et-Tevesşül ve'l-vesîle*, Kahire 1374.
- İhsan İlâhî Zâhir, *et-Tasavvuf, el-menşe ve'l-masâdır*, Lahor 1986.
- İsmail Fennî Ertuğrul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, İstanbul 1928.
- Kelâbâzî, *et-Taarruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*, Kahire 1960.
- Massignon, L., *İslâm Tasavvufu*, çev. Osman Türer. İstanbul 2006.
- Mehmet Ali Aynî, *Şeyh-i Ekber'i Niçin Severim*, İstanbul 1327.
- Muhammed, F.Ş., *et-Tasavvuf beyne'l-hak ve'l-halk*, 1970.
- Serrâc, EbûNasr et-Tûsî, *el-Lüm'a*, Kahire 1960.
- Şa'rânî, Ebü'l-Mevâhib b. Alî, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Kahire 1954.
- et-Tıblâvî, Mahmûd Sa'd, *et-Tasavvuf fi türâsi İbn Teymiyye*, Kahire 1984.
- et-Tahâvî, Ebû Ca'fer, *el-Akâidetü't-Tahâviyye*, Beyrut 1978.